

I Manhattans finanskvart er der et hul. Mellem skyskraberne på øens sydspids er et kvadratisk område ryddet, som en lysning i en skov af massive kontorbygninger, og på jorden myldrer en mængde af kraner og flittige arbejdere, der som små entusiastiske myrer bygger en ny række endnu højere tårne. Forhistorien kender vi alle, men var det ikke for de strømme af turister, der ivrigt forsøger at fotografere det, der ikke er at se, er det på en klar novemberdag ikke til at se, at dette i 2001 var scenen for om ikke en af de værste, så måske den mest sete katastrofe nogensinde. The World Trade Center Site, som pladsen i dag omtales (ingen taler længere om Ground Zero), er en byggeplads, hvor der over en periode på mere end ti år bliver bygget et nyt finanscenter og en gigantisk underjordisk togstation, der skal løse en række af byens alvorlige trafikale problemer. Set i det lys er Karlheinz Stockhausens ord om 9/11 som "det største kunstværk, der endnu er skabt" måske ikke helt præcise. Den korrekte parallel er måske nærmere at sammenligne al-Qaeda med Pennsylvania Railroad, der i 1963 rev et andet markant New York-vartegn, Penn Station, ned for at bygge et kompleks af skyskrabere og underjordiske togplatforme – blot ser det arkitektoniske bytte denne gang ud til at blive mere favorabelt.

Er de fysiske mærker efter 9/11 ved at forsvinde, indtager datoen ikke desto mindre en markant position i vores opfattelse af den nærmeste historiske fortid. 11. september 2001 står som dagen, hvor halvfemsernes optimisme i kølvandet på murens fald kæntrade, og de barske realiteter i form af krigen mod terror og islamismens indtog på verdensscenen meldte sig. Datoen og angrebet står ikke mindst så klart i kraft af de billeder, vi alle så af New York, live og i dagene efter, som allerede i øjeblikket gjorde det klart for os, at der var sket noget epokalt. Men turisternes søgen efter gode, helst lige så gode, fotomotiver på byggepladsen nu 7 år senere antyder måske, at der er et misforhold mellem de klare billeder, vi så dengang, og den realitet, vi lever i og har levet i siden. Med de begrænsede succeser i Irak og Afghanistan, med den økonomiske krise og med livets almindelige fremadskriden er den klarhed, der herskede, forduftet, og der melder sig et behov for nye repræsentationer af både de skete begivenheder og den verden, vi lever i i dag.

I dette nummer af *Passage* tematiserer vi derfor, ikke 9/11, men skildringer af 9/11, som de er dukket op i litteraturen og kunsten i årene fra 2001 frem til i dag. Vi indleder med Tore Rye Andersens artikel "Nærindstillinger", der med udgangspunkt i Don DeLillos seneste roman, *Falling Man*, leverer et overblik over reaktionen, eller manglen på samme, på 9/11 i amerikansk litteratur. *Falling Man* er en proklameret skildring af 9/11 og tiden derefter, men som bogen skrider frem, forsvinder 9/11 helt af syne til fordel for skildringen af hovedpersonernes personlige liv og parforholdsproblemer. Søger man beskrivelser og forklaringer på 9/11 og eftervirkningerne i den amerikanske og globale offentlighed, er man, argumenterer Andersen, i virkeligheden bedre tjent med at se på DeLillos tidligere romaner *Underworld* og *Mao II*, der næsten profetisk beskriver den virkelighed, der nu udfolder sig for vores øjne. DeLillo er på denne måde typisk for en amerikansk litteratur, der til trods for rige traditioner for politisk og historisk ambitiøse samtidskildringer i høj grad har reageret på 9/11 ved at vende sig indad mod det nationale, det private og det intime.

Et eksempel på denne tendens finder vi i essayet “Set fra Mrs. Thompsons stue” af David Foster Wallace, der desværre for nylig døde i en alt for ung alder. Wallaces essay blev skrevet hastigt og bragt i *Rolling Stone* kun en måned efter angrebet og skildrer begivenhederne, som de blev oplevet fra Mrs. Thompsons dagligstue i Bloomington, Illinois, gennem tv og i form af små, næsten umærkelige ændringer i småbybeboernes daglige vaner. Fokus er på det intime, men med sine tålmodige beskrivelser formår Wallace mesterligt at vise, hvorledes de storpolitiske begivenheder spejler sig i privatlivets sfære i form af angst og usikkerhed, og teksten åbner derved for en forståelse af forholdet mellem hverdagsliv og terror, der rækker langt ud over de lokale rammer. Perspektivet bliver klart, når man ser, at 9/11 også i arabisk litteratur, som Elisabeth A. Moestrup beskriver det, løber som et tema i baggrunden for skildringer af alt andet. Saudiarabiske Turki al-Hamad’s roman *Paradisets vinde*, der skildrer selvmordsbombernes færd frem mod dagen, står som en markant undtagelse, og virkningerne af terrorangrebet skal således også i den arabiske verden findes i mere subtile ændringer i muligheden for at udtrykke sig litterært.

Med Johanne Damholt Bøndergaards bidrag bevæger vi os tilbage til Don DeLillo og *Falling Man*, men også videre til spørgsmålet om muligheden og den etiske ønskelighed af at repræsentere angrebet på World Trade Center. Med udgangspunkt i Stockhausens ord diskuteres det, om kunsten kan og skal konkurrere med de sublimе billeder skabt af terroristerne med hjælp fra pressefotografer og tv, eller om den tværtimod skal søge at skabe modbilleder, der med mere afdæmpede midler søger at indkredse virkningerne af angrebet, som det ses hos DeLillo og Wallace. Diskussionen fortsættes af Jacob Lund, der analyserer skellet mellem den globale mediebegivenhed og den personlige oplevelse, som den kommer til udtryk i Art Spiegelman’s grafiske roman *In the Shadow of No Towers*. Spiegelman drager paralleller til Holocaust, som han behandlede i forgængeren *Maus*, men den manglende distance til begivenheden gør, at Spiegelman ikke her kan beskrive den narrativt, men tværtimod tentativt må afprøve andre strategier til at fortolke de begivenheder, han som beboer på det sydlige Manhattan oplevede på nært hold.

Mette Sandbye uddyber analysen af billedets potentiale for at fortolke begivenhederne ved at fokusere på de mange og ofte genoptrykte pressefotografier, der har formet vores indre billede af 9/11 verden over. Det massive overbud af skildringer er naturligvis problematisk, men billederne rummer også, argumenterer Sandbye, muligheden for skabelsen af et fælles rum for diskussionen af de begivenheder, vi alle, medieret, har været vidne til. Spørgsmålet er, om 9/11 overhovedet har så epokal en natur, at det kan godtgøre et egentligt billedforbud, eller om en sådan selvcensur i virkeligheden er at give efter for terroristernes dagsorden eller, som det beskrives af Carsten Bagge Laustsen og Rasmus Ugilt, et knæfald for terrorismens karakter af fantasmagori. Laustsen og Ugilt vender derfor blikket mod Terry Gilliam’s dystopiske film *Brazil* fra 1985, der med større klarhed, end det måske er muligt i dag, skildrer forholdet mellem terror, angst og passivitet. At vende sig mod det nære er med Peter Sloterdijks ord et udtryk for *oplyst falsk bevidsthed*, en velvidende fralæggelse af ansvaret for at tænke og handle aktivt i bestræbelsen for at modvirke og forstå terror. Denne problematik sættes på spidsen af Mikkel Bolt, der i essayet “Spektakulær krig” beskriver, hvorledes billederne af 9/11 helt er blevet

---

approprieret af den amerikanske krigsmaskine som legitimering af dens aktivitet verden rundt i bestræbelsen på at beskytte den globale kapitalisme mod en uafvendelig krise – en fortolkning, der kun har fået fornyet aktualitet i de seneste måneder. Også Bolt kalder på kritisk tænkning, men den totale passivitet i forhold til 9/11 ses som et tegn på opgavens vanskelighed.

Vi slutter nummeret af med to anmeldelser, som begge fortsætter en række af de diskussioner, der er blevet rejst i de øvrige bidrag. Jakob Lothe anmelder antologien *Witness* redigeret af Ulrik Ekman og Frederik Tygstrup, der angriber vidnesbyrdproblematikken fra en række forskellige vinkler, og Mads Rosendahl Thomsen anmelder den amerikanske antologi *Literature after 9/11*, redigeret af Ann Keniston og Jeanne Follansbee Quinn, der jo lægger sig i forlængelse af dette temanummer af *Passage*. Vi håber, at denne samling leverer godt modspil til alle de billeder af 9/11, vi allerede kender, og måske giver anledning til lidt tænkning i en tid, hvor den slags synes svært. Om ikke andet ønsker vi god læselyst.